

Inleiding

Waarom ben jij docent geworden? Omdat je het leuk vindt om met studenten om te gaan? Om te zien hoe zij zich ontwikkelen? Om ze een vak te leren? Voor veel docenten is dat een belangrijke motivatie. Je kunt een beginnend docent zijn of al jaren lesgeven, één van de belangrijkste drijfveren is dat je wilt bijdragen aan de ontwikkeling van studenten. Om ze te zien uitgroeien tot jonge professionals. Dit is de kern van het docentschap: een bijdrage leveren aan die professionele ontwikkeling.

Jouw bijdrage bestaat uit het ontwikkelen van onderwijs, het maken van toetsen, het nakijken en beoordelen van werk, het verzorgen van colleges of lessen en het begeleiden van groepjes en individuele studenten. Het docentschap is daarmee een afwisselend beroep. De kern van ons vak ligt in het contact dat je hebt met je studenten tijdens jouw lessen en begeleiding. Het is daar waar je zichtbaar bijdraagt aan het leren. Tijdens deze bijeenkomsten, of ze nu fysiek of online plaatsvinden, maken studenten hun leren zichtbaar.

Wat is het heerlijk als zo'n bijeenkomst op rolletjes loopt. Een groep die actief reageert als je hun vragen stelt. Een opdracht die je ze geeft, pakt helemaal uit zoals je hem in gedachten had en hebt voorbereid. Een student die blij is met jouw feedback omdat hij daarmee echt verder kan. Dit zijn allemaal voorbeelden van studenten die graag willen leren en daarvoor open staan. Kortom, studenten die gemotiveerd zijn.

Maar een bijeenkomst kan ook wel eens tegenzitten. Studenten die onvoorbereid naar je werkcollege komen. Studenten die tijdens je lessen meer op hun telefoon zitten dan dat zij meedoen. Het gevoel dat studenten afhaken en dat je weinig contact met ze hebt tijdens je online les. Dit zijn allemaal voorbeelden van studenten die op die momenten minder graag willen leren. Ze zijn minder of niet gemotiveerd.

Als docent herken je deze voorbeelden zeker. Toch zijn het juist deze zaken die het werk boeiend en uitdagend maken. Zo komt het voor dat bij dezelfde les de ene groep makkelijk in beweging te krijgen is en de andere groep niet vooruit te branden is. Of een bepaalde groep reageert het ene moment totaal anders op jou dan de andere. Of jouw feedback pakt bij de ene student fantastisch uit, terwijl hij bij de andere student een totaal ander effect heeft. Betekent dit dan dat er geen pijl te trekken is op welk gedrag van jou effectief is?

Zeker wel. In dit boek laat ik zien wat je kunt doen om studenten te stimuleren tot leren. Nu denk je misschien: studenten moeten toch zelf in beweging komen, dat is toch niet mijn taak? Dat is natuurlijk voor

een deel de verantwoordelijkheid van de student. Tegelijkertijd kun je in je rol als docent veel doen om te zorgen dat zij gaan bewegen. Je hebt behoorlijk wat invloed op de motivatie van je studenten. De manier waarop jij je lessen en begeleiding inricht, heeft een grote invloed op hoe gemotiveerd jouw studenten zijn. Je bent immers een expert in hoe je het leren kan ondersteunen en bevorderen. Je zet daarbij alles in het werk om de omstandigheden te creëren waardoor studenten in beweging willen komen. Zie het als een gymzaal: je zet als het ware de hele gymzaal vol met aantrekkelijke spellen en attributen, dan krijgen studenten zin om ermee aan de slag te gaan. Je creëert dus de voorwaarden zodat studenten willen én kunnen leren. Dit betekent dat je niet alleen een taak hebt om het leerproces van studenten te ondersteunen (het kunnen) maar ook om dit leerproces op gang te brengen en te stimuleren (het willen). Je kunt studenten niet dwingen tot leren, maar je kunt ze er wel toe verleiden. Over die verleiding gaat dit boek.

Wat lees je in dit boek?

Er zijn genoeg boeken op de markt die je wegwijs maken in de wereld van didactiek en doceren. In dit boek kies ik voor een specifieke invalshoek, namelijk die van motivatie.

Waarom je best doet om studenten te motiveren? Motivatie is een belangrijke factor bij leren. Omdat studenten ervaren iets te kunnen, raken ze weer meer gemotiveerd. Motivatie draagt dus bij aan effectief onderwijs. Onderwijs is effectief als studenten in staat worden gesteld om optimaal te leren. Effectief leren wordt door jou vormgegeven, maar de studenten maken het zichtbaar. Als dit lukt, geeft jou dit ook veel plezier en voldoening.

De focus ligt in dit boek op jouw lessen en begeleiding, op het uitvoeren van onderwijs. Ik schenk minder aandacht aan het ontwerpen van onderwijs en vrijwel geen aandacht aan toetsing. Ik geef je praktische adviezen over wat je in je lessen en begeleiding kunt doen om bij te dragen aan de motivatie van studenten. Mijn doel is om jou bij je dagelijkse werk te ondersteunen. De meeste adviezen zijn verpakt in checklisten. Dit zijn handzame to-dolijstjes die je tijdens je werk kunt gebruiken. Deze checklisten zijn er in drie soorten:

1. Checklisten in de vorm van een stappenplan dat je kan doorlopen (hoe geef je effectieve feedback: het driefasenmodel);
2. Checklisten met aandachtspunten aan de hand waarvan je kunt werken (hoe geef je effectieve schriftelijke feedback?);
3. Checklisten in de vorm van een keuzemenu waarbij je kunt kiezen wat je inzet (hoe reageer je op vragen van studenten: de begeleidingsladder).

Ik wil je met dit boek een praktische handleiding bieden. Dit betekent dat je geen uitgebreide bespreking of verantwoording van didactische modellen of theorieën vindt. Het is geen wetenschappelijk boek en ik heb de literatuurverwijzingen met opzet beperkt gehouden omdat ik wil dat het boek door jou makkelijk te lezen is. Mijn ervaring is dat je als docent de meeste behoefte hebt aan concrete handvatten: wat moet ik doen of juist nalaten in de klas of bij deze studenten?

De inhoud is gebaseerd op onderzoeksliteratuur en op mijn onderwijs- en onderzoekservaring, maar vooral op het bijwonen en nabespreken van honderden les- en begeleidingssituaties als docentopleider en trainer. Ik heb veel mooie praktijkvoorbeelden gezien en ook gezien wat daarin werkt en wat niet. Jullie eigen onderwijspraktijken, en de gesprekken daarover, zijn de belangrijkste basis voor de handvatten en tips in dit boek. Daarnaast zijn de lastige situaties gebaseerd op een vragenlijst waarop vijftientig docenten uit het hoger onderwijs gereageerd hebben.

Hoe is dit boek opgebouwd?

In dit boek sta ik eerst uitgebreid stil bij wat studenten motiveert tot leren. Ik laat zien dat het om drie basisbehoeften gaat, het ABC van motiveren. Als jouw onderwijs aan deze drie basisbehoeften voldoet, dan krijg je studenten in beweging. Vervolgens bespreek ik in drie afzonderlijke hoofdstukken iedere basisbehoefte in relatie tot jouw onderwijsuitvoering. Bij iedere basisbehoefte geef ik een checklist van zes acties die je als docent kunt inzetten om zo veel mogelijk aan die basisbehoefte te voldoen. Daarna sta ik in vier hoofdstukken stil bij de vier meest voorkomende onderwijsbijeenvkomsten in het hoger onderwijs: het hoorcollege, het werkcollege, groepsbegeleiding en individuele begeleiding. Ik bespreek in ieder hoofdstuk hoe je in die verschillende onderwijsvormen tegemoet kunt komen aan het ABC van studenten. In ieder hoofdstuk ga ik daarbij in op fysiek en online onderwijs en ieder hoofdstuk sluit ik af met een aantal tips voor veelvoorkomende lastige situaties die je kunt tegenkomen. Bij ieder hoofdstuk geef ik tot slot een aantal verwijzingen, waarmee je meer over een specifiek deelonderwerp kunt lezen, als je daar behoefte aan hebt.

Afhankelijk van jouw behoefte kun je ervoor kiezen om het hele boek of één van de hoofdstukken te lezen. Het kader van het boek, het ABC voor motivatie, geef ik in de hoofdstukken 1 tot en met 4.

Naast dit boek vind je een waaier van alle checklisten die ik in dit boek geef. De waaier kun je goed tijdens je dagelijkse werk gebruiken. Naar gelang je behoefte of vraag kun je een geschikte checklist opzoeken

en gebruiken. Als je bijvoorbeeld wilt weten waar je aan moet denken bij de start van een werkcollege, dan zoek je de checklist ‘Motiverende opening: INTRO’ op. Niet alle checklisten uit de waaier zijn van toepassing op alle vier de type onderwijsbijeenkomsten. Op iedere checklist vind je aan de hand van een kleurcode en een icoon voor welke type onderwijsbijeenkomsten de checklist van toepassing is. In het boek vind je een nadere toelichting op iedere checklist.

Voor wie is dit boek?

Dit boek is in eerste instantie geschreven voor iedere docent, beginnend of meer ervaren, binnen het hoger onderwijs, maar het is ook goed bruikbaar voor het middelbaar beroepsonderwijs. Afhankelijk van de opleiding waar je werkt, komen de verschillende besproken onderwijsvormen meer of minder voor of heb je zelf meer of minder ervaring met iedere vorm. Zo zijn er docenten die nooit een hoorcollege verzorgen en andere die nooit groepsbegeleiding in hun takenpakket hebben. Afhankelijk van jouw behoefte kun je de desbetreffende onderdelen gebruiken. Het boek kan ook ingezet worden als cursusboek bij didactische cursussen of trainingen over het uitvoeren van onderwijs in het kader van de didactische bekwaamheid.

Wat is jouw successiraal?

Als je dit boek leest, kom je er al snel achter dat het verzorgen van onderwijsbijeenkomsten geen sinecure is. Maar dat wist je al. Om effectieve les- en begeleidingssituaties te organiseren, dien je over veel professionele vaardigheden te beschikken. Mogelijk dat je bij het lezen de lust wel eens vergaat. Er is zoveel om rekening mee te houden en om aan te denken. Tientallen checklisten met ieder weer een aantal aandachtspunten. Je ziet door de bomen het bos niet meer. Dat werkt natuurlijk niet écht motiverend om iets aan te pakken of te veranderen. Voor je weet, breng ik je in een faalspiraal.

Ontwikkel je stap voor stap, zoals studenten dat ook doen. Kies één of twee onderwerpen of checklisten uit en ga daarmee aan de slag. Probeer iets uit, kijk wat het effect is en leer van je fouten en successen. Verwacht niet altijd direct succes. Als je gewend bent om gedurende lange tijd iets op een bepaalde manier te doen en je verandert dit opeens, dan heeft dit tijd en oefening nodig. Precies zoals bij studenten. Wees trots en blij met kleine verbeteringen en creëer daarmee je eigen successiraal.

Ik hoop dat dit boek je verder helpt in je vak. Ik wil bijdragen aan een wereld waarin we elkaar op weg helpen door optimaal van en met elkaar te leren. En dat vanuit mijn motto: leren doe je door plezier, verbinding en actie!

Inhoudsopgave

Inleiding	12
Hoofdstuk 1	17
Hoe verleid je studenten tot leren?	
Het ABC van motiveren	
1.1 Onze verborgen strijd	17
1.2 De behoefte tot leren	18
1.3 Jouw taakopvatting	19
1.4 Effectief als docent	20
1.5 Studenten en motivatie	21
1.6 Het motivatie-ABC	22
1.7 Het ABC en verschillen bij studenten	24
1.8 Het ABC en jouw docenttaken	25
1.9 Focus op onderwijs uitvoeren	27
1.10 Het ABC bij onderwijsuitvoeren	28
1.11 Het ABC in online onderwijs	30
1.12 Jouw persoonlijke ABC	31
1.13 Wil je meer weten over...	31
Hoofdstuk 2	33
Hoe bevorder je autonomie (A) bij studenten?	
2.1 Inleiding	33
2.2 Vraag naar de beleving van studenten	35
2.3 Maak studenten medeverantwoordelijk voor het verloop van de bijeenkomst	36
2.4 Bied studenten keuzemogelijkheden	38
2.5 Geef aan waarom je wilt dat studenten iets moeten doen	39
2.6 Stel vragen waarmee het denken gestimuleerd wordt	41
2.6.1 Stel vragen over de collegestof	41
2.6.2 Stel vragen over het leerproces	44
2.7 Gebruik uitnodigende taal	45
2.8 Autonomie in online onderwijs	46
2.9 Alle begin is moeilijk	47
2.10 Wil je meer weten over...	48
Hoofdstuk 3	51
Hoe bevorder je binding (B) bij studenten?	
3.1 Inleiding	51
3.2 Wees een gastheer	53
3.3 Heb oog en oor voor iedere student	55
3.4 Creëer en bewaak de veiligheid in de groep	57
3.4.1 Maak afspraken	58
3.4.2 Zorg dat de afspraken nageleefd worden	59
3.4.3 Handhaaf de afspraken	60

3.5	Laat voorbeeldgedrag zien en doe aan zelfonthulling	62
3.6	Stimuleer het leren van en met elkaar	63
3.7	Verbind met de beroepspraktijk	64
3.8	Binding in online onderwijs	66
3.9	Tot slot	67
3.10	Wil je meer weten over...	67

Hoofdstuk 4 **69**

Hoe bevorder je competentie (C) bij studenten?

4.1	Inleiding	69
4.2	Spreek je vertrouwen en positieve verwachtingen uit	72
4.3	Bied structuur	74
4.3.1	Zorg voor een motiverende start: INTRO	74
4.3.2	Zorg voor een succesvol einde: OUT	76
4.3.3	Zorg voor adequate instructies: ARTHOC	78
4.4	Benoem de leerdoelen en de succescriteria	80
4.5	Sluit aan bij de voorkennis van studenten	84
4.6	Geef formatieve feedback	86
4.6.1	Zorg voor succeservaringen	88
4.7	Zorg voor een gefaseerde opbouw	92
4.8	Competentie in online onderwijs	93
4.9	Wil je meer weten over...	95

Hoofdstuk 5 **97**

Hoe motiveer je een grote groep studenten?

Het hoorcollege

5.1	Inleiding	97
5.2	Luisteruur of leerervaring	99
5.3	Hoe bevorder je autonomie in je hoorcollege?	100
5.3.1	Vraag naar de beleving van studenten	100
5.3.2	Geef aan waarom je wilt dat studenten iets moeten doen	101
5.3.3	Stel vragen waarmee het denken gestimuleerd wordt	101
5.4	Hoe bevorder je binding in je hoorcollege?	102
5.4.1	Wees een gastheer	103
5.4.2	Creëer en bewaak de veiligheid in de groep	104
5.4.3	Laat voorbeeldgedrag zien en doe aan zelfonthulling	107
5.4.4	Verbind met de beroepspraktijk	108
5.5	Hoe bevorder je competentie in je hoorcollege?	108
5.5.1	Bied structuur	109
5.5.2	Benoem de leerdoelen en de succescriteria	110
5.5.3	Sluit aan bij de voorkennis van studenten	110
5.5.4	Zorg voor een gefaseerde opbouw	110
5.6	Je hoorcollege online	112
5.7	Lastige situaties in je hoorcollege	114

5.7.1	Hoe krijg je studenten actief?	114
5.7.2	Wat doe je als studenten niet reageren?	115
5.7.3	Wat doe je als studenten niet aan het werk gaan?	116
5.7.4	Hoe houd je de aandacht vast van studenten?	116
5.7.5	Hoe houd je het voor jezelf leuk?	118
5.8	Wil je meer weten over...	119

Hoofdstuk 6

121

Hoe motiveer je een hele klas of een groep studenten?

Het werkcollege

6.1	Inleiding	121
6.2	Studenten écht aan het werk	123
6.3	Hoe bevorder je autonomie in je werkcollege?	124
6.3.1	Vraag naar de beleving van studenten	125
6.3.2	Maak studenten medeverantwoordelijk voor het verloop van de bijeenkomsten	126
6.3.3	Bied studenten keuzemogelijkheden	127
6.3.4	Stel vragen waarmee het denken gestimuleerd wordt	128
6.4	Hoe bevorder je binding in je werkcollege?	131
6.4.1	Creëer en bewaak de veiligheid in de groep	131
6.4.1	Stimuleer het leren van en met elkaar	132
6.5	Hoe bevorder je competentie in je werkcollege?	137
6.5.1	Sluit aan bij de voorkennis van studenten	138
6.5.1.1	Werk met het OPA-principe	138
6.5.1.2	Zorg voor een startoefening	139
6.5.2	Geef formatieve feedback	144
6.5.2.1	Werk met een checklist	145
6.5.2.2	Zorg voor peerfeedback	146
6.5.3	Zorg voor een gefaseerde opbouw	149
6.5.3.1	Maak een eindoefening	149
6.5.3.2	Zorg voor tussenoefeningen	150
6.5.3.3	Zorg voor plenaire nabesprekingen	152
6.6	Je werkcollege online	154
6.7	Je werkcollege in hybride vorm	160
6.8	Lastige situaties in je werkcollege	162
6.8.1	Hoe zorg je ervoor dat studenten zich hebben voorbereid?	162
6.8.2	Wat doe je met laatkomers?	163
6.8.3	Hoe zorg je voor effectieve opdrachten of oefeningen?	164
6.8.4	Hoe zorg je ervoor dat studenten (zelfstandig) aan de slag gaan?	166
6.8.5	Hoe zorg je voor meer interactie?	166
6.8.6	Hoe zorg je voor gevarieerde oefeningen?	167
6.8.7	Hoe zorg je ervoor dat studenten online zichtbaar blijven?	168
6.9	Wil je meer weten over...	169

Hoofdstuk 7	173
Hoe motiveer je groepjes studenten?	
Groepsbegeleiding	
7.1 Inleiding	173
7.2 Een opdracht die motiveert	175
7.3 Hoe bevorder je autonomie bij je groepsbegeleiding?	178
7.3.1 Maak studenten medeverantwoordelijk voor het verloop van de bijeenkomsten	179
7.3.2 Bied studenten keuzemogelijkheden	180
7.3.2.1 Bied keuze in de opdracht	180
7.3.2.2 Bied keuze in de begeleiding	181
7.3.3 Stel vragen waarmee het denken gestimuleerd wordt	182
7.3.3.1 Zet de begeleidingsladder in	182
7.4 Hoe bevorder je binding bij je groepsbegeleiding?	185
7.4.1 Creëer en bewaak de veiligheid in de groepjes	185
7.4.1.1 Laat studenten een samenwerkingsovereenkomst maken	185
7.4.1.2 Bespreek de samenwerking: de BEVERTOEWEG	188
7.4.2 Stimuleer het leren van en met elkaar	190
7.4.2.1 Zorg voor een effectieve groepssamenstelling	190
7.4.2.2 Zorg voor een ideale groepsgrootte	191
7.5 Hoe bevorder je competentie bij je groepsbegeleiding?	192
7.5.1 Bied structuur	192
7.5.2 Geef formatieve feedback	194
7.5.2.1 Fase 1 Geef de studenten het woord	195
7.5.2.2 Fase 2 Geef je feedback volgens het ABC	196
7.5.2.3 Fase 3 Doe de driesprong: weten of het kwartje valt	197
7.5.3 Zorg voor een gefaseerde opbouw	199
7.6 Je groepsbegeleiding online	202
7.7 Lastige situaties bij je groepsbegeleiding	204
7.7.1 Wat doe je met 'meelifters'?	205
7.7.2 Wat doe je met passieve groepjes?	207
7.7.3 Wat doe je met hele stille of hele aanwezige studenten?	209
7.8 Wil je meer weten over...	209
Hoofdstuk 8	213
Hoe motiveer je individuele studenten?	
Individuele begeleiding	
8.1 Inleiding	213
8.2 Het zweet op de juiste rug	214
8.3 Hoe bevorder je autonomie bij je individuele begeleiding?	215
8.3.1 Vraag naar de beleving van de student	216
8.3.2 Maak de student medeverantwoordelijk voor het verloop van de bijeenkomsten	218

8.3.3	Bied de student keuzemogelijkheden	218
8.3.3.1	Bied keuze in de opdracht	218
8.3.3.2	Bied keuze in de begeleiding	219
8.3.4	Stel vragen waarmee het denken gestimuleerd wordt	219
8.3.4.1	Zet de STARR-methode in	220
8.3.4.2	Werk met de begeleidingsladder	221
8.4	Hoe bevorder je binding bij je individuele begeleiding?	222
8.4.1	Creëer en bewaak de veiligheid	222
8.4.2	Stimuleer het leren van en met elkaar	224
8.4.3	Verbind met de beroepspraktijk	226
8.5	Hoe bevorder je competentie bij je individuele begeleiding?	226
8.5.1	Spreek je vertrouwen en positieve verwachtingen uit	227
8.5.1.1	Zorg voor een effectieve begeleidingsstijl	227
8.5.1.2	Trap niet in de valkuil van de dramadriehoek	233
8.5.2	Geef formatieve feedback	236
8.5.2.1	Geef effectieve schriftelijke feedback	237
8.5.2.2	Werk met een bouwplan voor het afstudeerrapport of scriptie	238
8.5.2.3	Zorg voor peerfeedback	239
8.5.3	Zorg voor een gefaseerde opbouw	239
8.5.3.1	Zorg voor een effectieve begeleiding per fase	240
8.5.3.2	Faciliteer een eerste probleemverkenning: mindmap	240
8.5.3.3	Werk aan het onderzoeksvoorstel: researchmapping	243
8.5.3.4	Ondersteun in andere onderzoeksfasen	243
8.6	Je individuele begeleiding online	244
8.7	Lastige situaties bij je individuele begeleiding	245
8.7.1	Hoe ben je efficiënt in de tijd die je ervoor krijgt?	245
8.7.2	Hoe doorbreek je een niet effectief begeleidingspatroon?	247
8.7.3	Hoe geef je effectieve feedback?	248
8.7.4	Wat doe je met onzekere studenten?	249
8.8	Wil je meer weten over...	250
Overzicht van het ABC in onderwijsbijeenkomsten		252
Register		254
Bronnenlijst		258